

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

SENSUS HERMENEUTIKA: PRASMĖ, JUTIMAI, NUOSTATA, PROTAS, SAKINYS, SUPRATIMAS

Hermeneutics of *Sensus*: Sense, Sensations, Attitude, Mind, Sentence, Understanding

SUMMARY

The article deals with the issue of *sensus* from hermeneutical and existential point of view. *Sensus* is analysed as interconnection between its components, i. e. between sense, sensations, attitude, mind, sentence and understanding. The follow theses are developed: tension between the *sensus'* components of different nature nourishes the content of philosophy; the relation between understanding's contexts and existential whole is analogous to relation of *sensus'* components; the contexts of sense arises in existential whole, which is formed under the influence of these contexts; sense arises as transition from a part we understand to the whole to be understand and vice versa; polyphonic and polychromic existential background as space of our becoming arises during creation-understanding-action by changing the roles of author, hero and reader concerning different registers of first-second plane, of activity-passivity, as well of type-prototype. Sense is treated as existential giving a sense in lingual-visual living world, participants of which we become by inscribing within it our story from the birth until death. The author presents multi-stage GDL's (Grand Duchy of Lithuania) context, within which is inscribed a citizen's biography of its imaginable society. The article deals as well with minor (understanding of the phenomena) and major (formation of existential picture) hermeneutical circles and with their interconnection during understanding.

SANTRAUKA

Straipsnyje, pasitelkiant hermeneutines ir egzistencines prieigas, nagrinėjamas *sensus* klausimas. *Sensus* analizuojamas kaip jo sudėtinių dalių – prasmės, jutimų, nuostatos, proto, sakinio, supratimo – sąveikos. Iškeliama tezė: įtampa tarp skirtingos prigimties *sensus* sandų maitina filosofijos turinį; supratimo

RAKTAŽODŽIAI: prasmė, *sensus*, biografija, hermeneutinis ratas, kontekstas, jutimai, egzistencija.

KEY WORDS: sense, *sensus*, biography, hermeneutical circle, context, sensations, existence.

kontekstų ir egzistencinės visumos santykis analogiškas sensus sandų santykiui; prasminiai kontekstai randasi egzistencinėje visumoje, kuri formuojasi jų veikiamo; prasmė iškyla kaip slinktis nuo suprantamos dalies prie suprastinos visumos ir atvirkščiai; polifoninis ir polichrominis egzistencinis fonas kaip mūsų tapsmo erdvė randasi kūrybos-supratimo-veikimo metu keičiantis autoriaus, herojaus ir skaitytojo vaidmenimis tiek pirmojo-antrojo plano, tiek tipo-prototipo, tiek aktyvumo-pasyvumo registų atžvilgiu. Prasmė traktuojama kaip egzistencinis įprasminimas kalbiniame-vaizdiniame gyvenamajame pasaulyje, kurio dalininkais tampame įrašdami joje savo istoriją nuo gimimo iki mirties. Straipsnyje pasitelkiamas daugiasluoksnis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kontekstas, į kurį įrašoma šios vaizdijamos bendrijos piliečio biografija. Kalbama apie mažąjį (reiškinių supratimas) ir didįjį (egzistencinio vaizdo sudarymas) hermeneutinį ratą bei jų sąveiką supratimo metu.

ĮVADAS: *SENSUS* PRASMINIS LAUKAS

Filosofija (išminties meilė) neatsieja ma nuo prasmės klausimo sklaidos. Terminas *sensus* apima prasmę, jutimus, nuostatą, protą, sakinį, supratimą. Kyla klausimas, kaip aprėpiami šie skirtingos prigimties sandai. Mano tezė: *įtampa tarp skirtingos prigimties sensus sandų maitina filosofijos turinį*.¹ Čia neišvengiama tam tikra nagrinėjamo termino semantinė poliarizacija į lietuvišką prasmę ir lotynišką *sensus*: pirmoji šiame kontekste reiškia antrosios sandą, t.y. dalį, maitinančią hermeneutinę visumą.²

Šios tezės išsklaida reikalauja tam tikros analitinės nuostatos: prisiminkime Martino Heideggerio egzistencinę analitiką.³ Hermeneutikos ir egzistencinės filosofijos nuostatos – neatsiejamos: reiškinį suprantame savo egzistencijos kontekste, kuris tarnauja kaip prasminis fonas jame išryškėjančiam vaizdui. Taigi, analitines intencijas tiek semantinėje, tiek egzistencinėje plotmėje derinsiu su hermeneutine, t.y. visumine strategija: suprantame tam tikrame – mokslinio diskurso, socialinės priklausomybės ir pan. – kontekste. Čia kyla klausimas, koks šio konteksto ir egzistencinės visumos santykis. Užbėgdamas už akių iš-

kelsiu kitą tezė: *supratimo kontekstų ir egzistencinės visumos santykis analogiškas sensus sandų santykiui*. Kitaip tariant, egzistencinė ir semantinė plotmės – analogiškos. Kadangi sąvoką *analogiškas* čia reikia paaiškinti, kol kas tėra aišku, kad egzistencinę ir semantinę plotmes sieja bendras pjūvis, suponuojantis mūsų supratimą. Jei taip, analizės metu neturime išleisti iš akių hermeneutinio konteksto, kuris sudaro foną analizuojamam, t.y. šioje visumoje įprasminamam reiškiniui.

Taip iškyla du hermeneutiniai ratai – didysis ir mažasis, – kurie sukasi vienas kito padedami. Viena, *kiekvienas iš minėtų prasmės sandų suprastinas jų tarpusavio sąsajų kontekstuose*. Kita, *prasminiai kontekstai randasi egzistencinėje visumoje, kuri formuojasi jų veikiamo*. Kontekstai plečiami prasmę skleidžiant kalbiniame pasaulyje (sakinyse), kurią suvokiame (protas) dalyvaujant jutimams (jausmai). Visa tai formuoja mūsų nuostatas arba pasaulio vaizdą, kurio veikiami mes jaučiame, suprantame, mintijame ir kalbame, t.y. įprasminame reiškinį. Taigi turime keletą įtampų: tarp proto ir jutimų, tarp dalies ir visumos, tarp kalbos ir pasaulio.

Ši daugiasluoksnė įtampa apibūdina filosofiją kaip hermeneutinių dalių įprasminimą egzistencinės visumos kontekste. Pastarasis formuojasi veikiamas supras-tinų dalių, kurios dažnai veikia kaip šokas⁴ ar skandalas,⁵ sprogdinantis visumą. Taigi, prasmė iškyla kaip slinktis nuo suprantamos dalies prie suprastinos visumos ir atvirksčiai, kaip įprasminimas judant hermeneutiniu ratu nuo vieno prasmės sando prie kito. Kadangi tai nėra linijinis ir plokštuminis judėjimas, galima kalbėti apie erdvinę kelių hermeneutinių ratų sankibą.

Erdvės vaizdiny atliepia sąveikaujančių prasmės sandų polifoniją ir polichromiją: kiekvienas sandas iškyla kitų apsuptyje (fonas, pranc. *fond* – pagrindas, pamatas) nušvisdamas vis kitais atspalviais (*chrōma*), veikiančiais aplinką kaip perspektyvos pamatą. Perfrazuojant Hansą-Georgą Gadamerį,⁶ postmodernaus mąstymo pamatas – įsivaizduojamas pamato nebuvimas. Nesant pamato, t.y. erdvinę perspektyvą teikiančio fono, dėl atskirų dalių chromo turime plokštuminį vaizdą. Perspektyvizmas kaip filosofinė optika sietinas su Friedricho Nietzsche's ir Ludwigo Wittgensteino pažiūromis. Nietzsche, bene didžiausias postmodernių filosofų autoritetas, kalbėjo apie „bepročio“ žibintą, teikiančią atspindžius tiesoms,⁷ kurių turgaus minia neižiūri dienos šviesoje.⁸ Perspektyva čia suponuoja atspindžių, kuriais nušvinta daiktai tam tikrame fone, įvairovę. Kalbant apie filosofinę optiką, Wittgensteinas parankus keleriopai. Viena, vaizdo tema persmelkia visą – tiek ankstyvąją, tiek vėlyvąją – Wittgenstei-

no kūrybą. Galima teigti, kad tai – jo filosofinės kūrybos fonas. Antra, čia parankus *Traktate* pateiktas savęs nematančios akies įvaizdis. Trečia, *Filosofiniuose tyrinėjimuose*⁹ dėstomos perspektyvizmo versijos – kalbinių žaidimų bei šeimyninių panašumų paradigmos. Šia prasme vaizdo teorija, vis papildoma naujais atspindžiais, yra Wittgensteino apmąstymų fonas.¹⁰

Atrodo, suprantamą reiškinių išryškinančio fono tezei prieštarauja moderniojo meno pavyzdžiai,¹¹ pvz., Gustavo Klimto ar Vasilijaus Kandinskio drobės, kuriose nėra perspektyvos. Tačiau šiuo atveju meno kūrinio supratėjas „turi omenyje“ ankstesnes kitų autorių drobes, kurių fone minėtų autorių kūriniai iškyla kaip naujoviški ir polemiški. Antai, Klimto paveikslas *Valstiečio sodas su krucifiksu (Bauerngarten mit Kreuzifix)* be šios perspektyvos liktų nesuprastas arba būtų įvertintas kaip „vaikų teplionė“. Taigi perspektyva – ne vien reginių (fizine prasme), vaizdinių (estetine prasme), bet ir matinių (egzistencine prasme) optika. Kitaip tariant, tiek reginiai, tiek vaizdiniai, tiek matiniai (minėtomis prasmėmis) dalyvauja sudarydami mūsų žiūros hermeneutinę-egzistencinę perspektyvą. Viena, tai leidžia kalbėti apie egzistencinę¹² optiką. Kita, atskiro (gamtinio, estetinio, etinio) reiškinio supratimas reikalauja egzistencinio fono, kuriame jis iškyla.

Pamatas, arba hermeneutinė aplinka, taip pat reikalauja supratimo, kuris formuojasi esant *sensus* sandų sąveikai. Viena, mes įmesti į kalbinę *logos* aplinką ne tik nuo gimimo, bet ir nuo mūsų

šėimos, miesto, tautos radimosi.¹³ Semantinio konteksto ir egzistencinės visumos analogija žymi ne jų panašumą, bet sąveiką kalbinėje *logos* aplinkoje. Egzistencinę analogiją nagrinėjau kitur,¹⁴ čia ji rūpi tiek, kiek siejasi su įprasminimo optika. Kita, įprasmindami fenomenus savo aplinkoje mes ją papildome naujomis *sensus* sandų sąveikomis. Todėl įprasminimas – fenomenų įrašymas į kalbinę aplinką – visada individualus, jis atitinka bio-grafiją, t.y. mūsų gyvenimo įrašymą į egzistencinę šėimos, miesto, tautos aplinką.

Taigi, ryškėja šių samprotavimų apmatai. Pirma, tai – *sensus* hermeneutika. *Sensus* čia netapatų prasmei, kuri tėra vienas iš kelių *sensus* sandų, sąveikaujančių tiek semantinėje, tiek egzistencinėje plotmėje. Vadinasi, turime daugia-pakopę dalių ir visumos sąveiką, kurios metu dalis tam tikrame kontekste įgauti visumos vaidmenį. Vaidmenų kaita galima dėl kontekstų analogijos, t.y. sąveikos kalbinėje *logos* aplinkoje, kur susikerta semantiniai ir egzistenciniai ryšiai. Pastaruosius apibūdina biografija kaip tam tikro gyvenimo įprasminimas, įrašant jį į kalbinį-semantinį kontekstą. Todėl (antra) tai – ir biografijos studijos. Čia, kaip ir kitur, pasitelksiu daugiasluoksnio istorinio konteksto – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – biografiją. Tad (trečia) tai – ir istorijos apmąstymas. Istorinius reiškinius visada matome iš tam tikros perspektyvos ir tam tikrame mūsų siekių fone, todėl įprasminimas neatsiejamas nuo (ketvirta) filosofinės optikos, kurios santykis su vi-

zualumo studijomis – atskira tema. Konteksto (kaip visumos) ir teksto (kaip dalies), kurie keičia vaidmenis tam tikroje aplinkoje, dialektika išskyla išskleidus postmodernias nuostatas. Vadinasi, tai (penkta) – ir postmodernaus mąstymo (savi)refleksija bei (savi)kritika. Galiausiai (šešta) tai – filosofijos istorijos studijos, nes skirtingų kontekstų analogijos tezė reikalalinga *logos* išsklaidos (destrukcijos, dekonstrukcijos), kuri negalima be antikinės filosofijos įprasminimo mūsų filosofiniame kontekste.

Negalėdamas viename straipsnyje aprėpti visų minėtų kontekstų, čia apsiribosiu *sensus* kaip reiškinių įprasminimo suprastinoje egzistencinėje aplinkoje klausimu. Taigi, prasmę kaip *sensus* sandą „apšviesiu“ kryžmine fenomenologinių, hermeneutinių ir egzistencinių nuostatų optika. Tam panagrinėsiu mažojo ir didžiojo hermeneutikos ratų sąveiką, vėliau – rašto ir juslių santykį. Tiek pirmuoju, tiek antruoju atveju pasitelksiu biografiją žmogaus, laikančio save bendrijos, seniai praradusios fizinius kontūrus, nariu – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiu Czesławu Miłoszu. Taip politinio darinio egzistencinių ribų klausimas atveda prie (septinta) politinio konteksto. Minėti septyni *sensus* kontekstai, tarsi didžiojo kunigaikščio pilies užkardos, atverdami nagrinėjimo prieigas drauge atitolina nuo mums rūpimo klausimo. Šia prasme bet koks nagrinėjimas (ne išimtis – prasmės hermeneutinė analizė) tėra įvadas, atveriantis vis naujas susikertančių kontekstų perspektyvas.

MAŽASIS IR DIDYSIS HERMENEUTIKOS RATAI

Pradėkime nuo hermeneutinio teksto, tiksliau, nuo mažojo ir didžiojo hermeneutikos ratų sąlyčio. Mažasis hermeneutikos ratas, mums suprantant gyvenamojo pasaulio reiškinius, neatsiejamas nuo didžiojo – filosofinio įprasminimo – rato, kuris atliepia pasaulio vaizdo sudarymą. Tiek mažasis, tiek didysis hermeneutikos ratai sietini su filosofine optika: atskirus reiškinius matome susidaryto pasaulio vaizdo fone, kuris kinta veikiamas reginių. Kitur,¹⁵ norėdamas atskirti reginį fizine prasme nuo reginio egzistenciniame fone, pastarąjį pavadinau matiniu. Šis atskyrimas yra sąlygiškas, kadangi bet koks reginys yra veikiamas mūsų egzistencinių nuostatų ir, atvirkščiai, bet koks matinys yra sąlygotas mūsų kūno ribų. Tiesą sakant, matinys nuo reginio buvo atskirtas vadovaujantis egzistencinės analitikos sumetimais: norint parodyti kūniškumo (juslinės plotmės) ir vaizdiškumo (refleksijos plotmės) sąveiką. Prie įjuslinimo įkūnijant ir įrašymo įvaizdijant sąveikos nagrinėjamo įprasminimo atžvilgiu dar grįšiu.

Kalbant apie didžiojo ir mažojo hermeneutinių ratų sankibą kyla klausimai. Kokią vietą užima minėti *sensus* sandai, sąveikaujant mažajam ir didžiajam filosofinės hermeneutikos ratams? Kaip jie veikia prasmės sampratą (kuri yra dalis išminties meilės) formuojant pasaulio vaizdą? Kaip šie sandai veikia vienas kitą kuriant prasmę kaip hermeneutinę nuostatą? Tai *sensus* analitikos klausimai, skleistini egzistencinės aplinkos (fono) kontekste. Mažasis hermeneuti-

kos ratas aprėpia įprasminamą istoriją gyvenamojoje aplinkoje, didysis – šios aplinkos kaip egzistencinės visumos vaizdą, mums kuriant savo gyvenimą nuo gimimo iki mirties. Taigi jiedu – neperskiriami kaip dalis ir visuma abipusio įprasminimo sąlygomis. Dalis – individo gyvenimas – įgauna prasmę (chromą) tik gyvenamajame fone, kuris įprasminamas kaip individualiai istorijai teikiantis erdvinę perspektyvą, t.y. polifoniją ir polichromiją.

Panagrinėkime Miłoszo ir jo „biografinio“ romano herojaus Tomuko atvejį. Kiekvienas romanas yra bio-grafinis, t.y. įrašantis (*graphēi*) autoriaus gyvenimo (*bios*) patirtį į vaizdijamą foną, kur ji drauge su kuriama perspektyva sudaro naują kūrėjo ir jo prototipo brendimo aplinką. Kūrėjo prototipas – ne tik herojus (vidinis įrašymas), bet ir skaitytojas, bendriausia prasme – supratėjas (išorinis įrašymas). Šie įrašymai – asimetriški: kaip gali veikti herojaus, kuriančio savo gyvenimo istoriją vaizdijamoje aplinkoje, tapsmą skaitytojo biografinis fonas, jei ši istorija autoriaus sukurta prieš skaitytoją? Pirmasis romano skaitytojas yra jo autorius, kurio gyvenimas rutuliojasi veikiamas sukurto herojaus istorijos. Taigi supratėjo prototipas – ne tik herojus (vidinis supratimas), bet ir autorius (išorinis supratimas). Kadangi kiekviena istorija yra suprastina tam tikrame hermeneutiniame fone, į kurią ji įrašoma kaip supratėjo gyvenimo veiksnys (bio-grafija), herojaus tapsmas ne baigiasi, o prasideda parašius jo gyvenimo istoriją. Vaizdijama istorija kaip egzistencinis veiksnys supo-

nuoja herojaus prototipus – autorių ir skaitytoją, kurie tampa suprantamos istorijos akivaizdoje.

Hermeneutinė analitika mus atvedė prie kūrėjo, supratėjo bei herojaus tipų ir prototipų sąveikos: supratimas galimas esant šių figūrų virsmui vienai į kitą. Tai nereiškia skirčių tarp jų ištrynimo, priešingai, kūrybos-supratimo-veikimo virsmas reikalingas tam tikros įtampos, kuri iškyla tarp skirtingų šių aktyvumų agentų skirtinguose jų optinio įtrauktumo lygmenyse. Agento (kūrėjo, supratėjo ar herojaus) optinis įtrauktumas atitinka jo vaidmenį egzistenciniame fone, kuris tampa erdve kito agento tapsmui. Ši agentų analogija, dalyvaujant vienas kito tapsme, nereiškia jų tapatumo ar net panašumo – greičiau jų nepamainomą vaidmenį formuojant tiek egzistencinę perspektyvą, tiek jos pirmojo ar antrojo plano dalyvius. Planų kaita ir sąveika, veikiant (ar kenčiant) juose minėtiems agentams, užtikrina egzistencinės perspektyvos gelmę, kitaip tariant, polifoniją ir polichromiją. Galiausiai (polifoninės ir polichrominės) filosofinės optikos veiksnys yra ir pasyvumo-aktyvumo registro keitimas. Taigi, *polifoninis ir polichrominis egzistencinis fonas kaip mūsų tapsmo erdvė randasi kūrybos-supratimo-veikimo metu keičiantis autoriaus, herojaus ir skaitytojo vaidmenimis tiek pirmojo-antrojo plano, tiek tipo-prototipo, tiek aktyvumo-pasyvumo registru atžvilgiu*. Planų, vaidmenų bei aktyvumų sąveika suponuoja mūsų egzistencijos polifoniją ir polichromiją gyvenamajame pasaulyje.

Šią tezę pailiustruosiu pasitelkęs Miłoszo romaną *Isos slėnis*. Autorius sukuria paveikslą Tomuko, kuris tampa

veikdamas, suprasdamas ir kurdamas skirtingų kultūrų (lenkų bei lietuvių) bei laikotarpių (tarpukario Lietuvos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) sąveikos aplinkoje. Ši romano rašymo patirtis vėliau autoriui leis laikyti save vaizduojamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiu ir tvirtinti:

Gera yra gimi mažame krašte, kur /.../ amžiams bėgant sugyveno kartu skirtingos kalbos ir skirtingos tikybos. Kalbu apie Lietuvą – mitų ir poezijos žemę.¹⁶

Tomuko istorija iškyla kryžiuojantis kitų veikėjų gyvenimams pagoniškos ir krikščioniškos, lenkakalbėje ir lietuvialalbėje, kaimo ir miesto, rašto ir žodžio aplinkose. Šių sąveikų gausa, neužgožianti pirmojo (Tomuko tapsmo Kunigaikštystės piliečiu) plano, neleidžia Kunigaikštystės laikyti mažu kraštu. Priešingai, tai – neaprepiamas kraštas nuo vienos (atsiminimų) iki kitos (vaizdinių) jūros, kraštas, tampantis skaitytojo tapsmo polifoninės ir polichrominės Kunigaikštystės piliečiu aplinka. Taip skaitant romaną Tomukas tampa Tomu, kuriam rūpi tautos atminties ir individo siekių sankirtos įprasminimas egzistenciniame fone.¹⁷ Taip grįžtame prie prasmės klausimo, kuris skleistinas kaip individo gyvenimo įrašymas į individualaus tapsmo aplinką, taip įgaunančią vis naujų sluoksnių ir atspalvių vardan jos dalyvių (piliečių) egzistencijos.

Po ekskurso į vaizduojamą Kunigaikštystę kaip mūsų egzistencinio tapsmo aplinką grįžkime prie teorinio konteksto – didžiojo ir mažojo hermeneutinių ratų sankibos. *Theoria* – žiūra, t.y. vaizduojamas tam tikrame tekstų sankirtos

(konteksto) fone. Dar vienas hermeneutinių ratų (mažojo ir didžiojo) sąveikos atvejis – sakinio, ištaros supratimas kalbinės *logos* aplinkos kontekste. Supratimas, kuris (kaip matėme) neatsiejamas nuo kūrimo ir veikimo, laiduoja tai, kad egzistencinė aplinka išlieka kalbinė net juslių atveju. Jausmai ir jų kalbinė ar rašytinė išraiška – neatsiejami. Maža to, jaučiame tiek, kiek sugebame tai įprasminti, t.y. įrašyti į savo gyvenimo (savo Kunigaikštystės) istoriją, apimančią tiek mūsų aktyvumus, tiek pasyvumus.

Pasyvumas sietinas ne tiek su neveikumu, neaktyvumu, kiek su kentėjimu,¹⁸ pasijomis, kurių paradigminis įvykis – Kristaus kančios. Taip atsiranda dar viena perspektyva, atsiverianti dėl juslių ir Rašto įtampos: kankinystė – tai dalyvavimas pasijose kuriant krikščioniško sam būvio erdvę. Būtent dėl kankinystės, t.y. šv. Bonifacio individualaus dalyvavimo paradigminiame įvykyje, Kunigaikštystės vardas įrašomas į kronikas, kitaip tariant, į istoriją. Vadinas, įrašoma tautų istorijon dėl individualios kankinystės istorijos, t.y. egzistencijos, išėjimo į vaizdijamą¹⁹ krikščioniškąją erdvę.²⁰ Viena, įrašoma ne tiek dėl veiklumo (aktyvumo), kiek dėl pasyvumo (kankinystės). Antra, įrašymas maitinamas individualaus jusliškumo. Trečia, įrašymas atliepia individo ir jo aplinkos, egzistencijos ir istorijos įtampą. Taigi raštas (kalba), egzistencija ir supratimas sudaro elektros grandinę (dar kartą apeliuoju į Gadamerį), kurioje žybčioja individualios istorijos. Šiuo atveju bet kokia individuali istorija prasminga tiek, kiek ji sužiba (chromu) rašto (ir kalbos) aplinkoje, kurioje ji rutuliojasi. Ne išimtis – Miłoszo

herojaus Tomuko istorija, kuri skleidžiasi skirtingų kalbų ir kultūrų fone.

Tačiau individualiai istorijai sužibėti būtina erdvinė perspektyva, kurioje kalbinė, egzistencinė ir hermeneutinė aplinka tarnauja kaip blyškus fonas, nors tai būtų kunkuliuojantis įvykiais tautinio priešiško, socialinių pokyčių ar ūkio reformų antrasis planas. Individualios istorijos laikymas „smulkme“ (*drobny szczegół*)²¹ (Miłoszas) siekiant išryškinti antrąjį planą panaikina pačią perspektyvą. Tuomet antrasis planas pavirsta spalvų kakofonija be įrašymo (įprasminimo) jame galimybes. Kaip minėta, kai kurie modernizmo dailininkai (Klimtas) sąmoningai atsisako perspektyvos, iš dalies imituodami bizantiškosios tapybos „vieną“ dieviškąjį planą, iš dalies perkeldami žiūros perspektyvą už rėmų. Pati nuoroda į „kitą“ tapybą iš supratimo reikalauja istorinio konteksto. Tokia kontekstų ir planų sankirta būdinga ne tiek modernizmo, kiek postmodernizmo menui ir filosofijai. Todėl postmodernus mąstymas ypač reikalauja antikinių tekstų ir kontekstų išmanymo, juo labiau jei šiems tekstams taikoma destrukcija (Heideggeris) ir dekonstrukcija (Derrida). Destrukcija ir dekonstrukcija ir yra antikinių tekstų įrašymas (drauge įprasminimas) mūsų egzistencinio tapsmo kontekste.

Dar vienas hermeneutinių ratų sąveikos atvejis – saviprata Kito akivaizdoje. Tai nėra simetriška mano ir Kito supratimų sąveika. Paulis Ricceuras²² parodo, kad Patybės struktūrinis sandas – Kitas. Emmanueliui Levinui Kito veidas suponuoja pirmąjį – etinį – bet kokio mąstymo ir veikimo (tiek aktyvumo, tiek pa-

syvumo prasme) planą. Nepaisant to, Kito supratimas niekada neiškyla pirmajame plane: tai aplinkos, kuriame vyksta mūsų supratimas, t.y. didžiojo hermeneutinio rato dalis. Kaip toks jis turi vaizdinį (perspektyvos) ir visuminių (pasaulio vaizdas) aspektą, kurį atliepia juslinis (net fizinis) artumas – Kito veidas.²³ Kitur įvestas terminas *matinys* išreiškia šį foną, antrąjį planą, kuris kinta vis naujiems stebiniams išskylant pirmajame plane.

Taigi perspektyvą laiduoja įtampa tarp pirmojo ir antrojo plano vaizdų. Šia prasme *sensus*, apimančio perspektyvą, santykis – optinis. Vaizdas, veidas ir *eidos* sudaro prasmės sklaidos kalbinę erdvę,²⁴ kurioje mes įrašome savo gyvenimo

istoriją. Ši erdvė apima tiek juslinę, tiek mąstymo plotmes po kalbiniu-prasminiu skliautu. Supratimo ir savipratos optikos svarbus aspektas: mūsų veidas, skirtingai nei Kito, nėra pasaulio vaizdo dalis. Tokiu jis tampa tik Kito perspektyvoje, kuri sudaro mūsų vaizdo foną. Šioje vaizdų refleksijoje, susikertant mažiesiems ir didiesiems hermeneutiniams ramsams,²⁵ dalyvauja tiek jutimai, tiek mąstymas. Ji iškyla kalbinėje perspektyvoje, kur įprasminame savo egzistenciją kaip Kito hermeneutinės būties aplinką. Tai vadinu *logos*, kuris suponuoja analogiją. Tiek *logos*, tiek *ana ton logon* čia turi kitą kontekstą nei antikiniame mąstyme, kuris dalyvauja kaip mūsų filosofavimo perspektyvos veiksnys.

RAŠTAS IR JUSLĖS

Hermeneutinė prasmės optika suponuja klausimus: kaip sakinyš – egzistencinė ištara – atliepia jutimišką supratimo plotmę? Koks kūno kaip jutiminės visumos vaidmuo įprasminant egzistenciją su Kitu pasaulyje? Ar ir kaip sakiniai sudaro egzistencinę prasmę visumą, analogišką romanui, kur visos dalys pajungtos vientisai visumai?²⁶ Ar galima kalbėti apie mūsų kuriamą egzistencinę prasmę nuo gimimo iki mirties? Kaip mūsų kuriama bio-grafija (gyvenimo įrašymas į prasmę perspektyvą) apima juslinę ir tekstinę plotmes? Ar prasmė nepraranda savo ribų, ją skleidžiant tarp skirtingos prigimties polių – juslių ir teksto?

Bio-grafiją kaip juslių įrašymą ir rašto įjuslinimą pailiustruosiu vėl pasitelkęs *Isos slėnį*, kuris drauge – romanas ir

gyvenimo aprašymas. Viena, tai – romanas: aprašomi įvykiai sudaro egzistencinę sąsąuką su berniuko vaizdiniais, kurių fone Tomukas tampa savo Kuni-gaikštystės, pripildytos „spalvų, atspalvių, čiulbesių, švilpimų, plazdėjimų,²⁷ piliečiu. Romano įvykiai tampa dramatišku herojaus egzistencinio brendimo (tampant piliečiu) fonu (tampant Kuni-gaikštyste) mirties akivaizdoje: iš pradžių Magdalenos, vėliau senelės Dilbinovos, galiausiai – ateisiančios Tomuko. Senelės laidojimo scena iškyla kaip mirčių ekstatika, apimanti praeities, dabarties ir ateities mirtis: susikibusių po žeme Magdalenos ir senelės bendravimą užgožia Tomuko samprotavimai apie savo staigią mirtį, tiksliau, jo, atsibudusio po mirties, klausimas „Kur aš esu?“ Čia pat Tomukas prisimena žmonių pa-

saulio stebuklo – kurtinio – mirtį, kuri užklupo šiam giedant savo giesmę, apkurtinančią giedorių trims sekundėms, kurių užtenka nusitaikyti ir iššauti: vienas, du, trys. Kaip tik todėl mūsų trumpos laimės mirgančius, čiulbančius, švilpaujančius, plazdančius dalininkus reikią „įvardyti ir užsklęsti raidėse“.²⁸ Įvardijimas čia analogiškas įrašymui ir įjuslinimui: visi trys (vienas, du, trys) – egzistencinio (būties myriop) *logos* modusai. Atsibudusiųjų po mirties „Kur aš esu?“ – tai klausimas apie mūsų gyvenimo istorijos įrašymą į egzistencinį foną, kuriame tampama Kunigaikštystės piliečiais. Todėl mirštame egzistencine prasme ne tuomet, kai mūsų krūtinė ko-

voja „dėl vieno vienintelio kvėptelėjimo“,²⁹ bet (paradoksas) kai esame atsi- budę įprasmininti savo gyvenimą, kuris įrašomas Kito istorijos aplinkoje.

Visi anksčiau minėti klausimai suka- si apie įprasminimo kaip gyvenimo isto- rijos įrašymo į perspektyvą, kupiną mąs- tymo ir jutimų įtampos, aši. Taigi *prasme traktuojau kaip egzistencinį įprasminimą kal- biniamie-vaizdiniame gyvenamajame pasau- lyje, kurio dalininkais tampame įrašydami joje savo istoriją nuo gimimo iki mirties*. Fo- nas – mūsų vaizdijamos Kunigaikštystės (tautos, miesto, šeimos) istorija; egzisten- cija – mūsų istorijos išsklaida šiame fone. Drauge tai – filosofijos, vaizdijančios gy- venimą, prasmės klausimas.

VIETOJ IŠVADŲ: PRASMINĖ VISUMA

Pabaigai norėčiau grįžti prie postmo- dernaus mąstymo, kurio pranašai – Hei- deggeris ir Derrida. Ar galima kalbėti apie prasmę visumą gyvenamojo taps- mo, t.y. bio-destrukcijos (perfrazuojant Heideggerį) ir bio-dekonstrukcijos (per-

frazuojant Derrida) sąlygomis? Mano at- sakymas būtų teigiamas, tačiau ši visu- ma traktuotina kaip erdvinė-optinė (mi- nėta prasme) perspektyva, kurią nuolat kuriame joje įrašydami savo gyvenimo istoriją.

Literatūra ir nuorodos

¹ Pati įtampa, kaip ir Wittgensteino akis, vaiz- do (turinio) sudaryti negali. Vėliau matysime, kad prasmė – plačiau *sensus* – neatsiejama nuo optikos, kuri žymi tiek visumą (vaizdą), priei- namą mąstymui, tiek dalį (regimą daiktą), priei- namą jauslams.

² Lingvistinėje plotmėje lotynizmo (*sensus*) ir li- tuanizmo (prasmė) dialektika tarsi veidrodinė optika teikia naujus atspindžius: nors lietuvių kalbos struktūra senesnė nei lotynų (I asimet- rija), pati lietuvių kalba kupina lotynizmo, ko nepasakysi apie lotynų kalbą lietuvių kalbos atžvilgiu (II asimetrija). Tačiau tai nėra asimet- rija „gyvas-miręs“: priešingai, lietuvių kalba gyva dėl „mirusios“ lotynų kalbos sandų, ku-

rie įgauna vis naujus atspindžius naujoje ap- linkoje, t.y. lietuvių kalbos kontekste. Lygiai taip lotynų kalba, vis maitinanti prasmėmis ki- tus lingvistinius kontekstus, nėra mirusi.

³ Martin Heidegger. *Sein und Zeit*. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.

⁴ Paul Ricœur. *La metaphore vive*. – Paris: Edi- tions du Seuil, 1975.

⁵ Михаил Бахтин. *Проблемы творчества Досто- евского*. – Киев, 1994. (vertimas į liet. k.: Michail Bachtin. *Dostojevskio poetikos problemos*. – Vil- nius: Baltos lankos, 1996).

⁶ Teigusio, kad didžiausias Apšvietos prietas – prietas nebuvimas. Žr. Hans-Georg Gadamer. *Wahrheit und Methode*. – Tübingen: Mohr (Paul

- Siebeck), 1975. Prietarus galima traktuoti kaip egzistencinį foną, kuriame randasi mokslinė tiesa. Šio fono ignoravimas veda į iliuzinį „trečiąjį“ pasaulį (Karlus Raimundas Popperis), kuris iš esmės – platonizmas (amžinoji idėja be egzistencinio turinio), pats virstantis prietarais, skurdinančiais mūsų mąstymą. Kitas prietaringumo aspektas: fono atsisakymas – neįmanomas, toks veiksmas atliekamas rizikuojant iškreipti pirmojo plano vaizdą.
- 7 Blumenbergas (žr. Hans Blumenberg. *Paradigmen zu einer Metaphorologie*. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998) pažymi, kad „šviesos“ metafora neatsiejama nuo tiesieškos, kitaip tariant, optika – būtinas filosofijos kaip tiesieškos sandas.
- 8 Friedrich Nietzsche. *Linksmasis mokslas*. – Vilnius: Pradai, 1995.
- 9 Ludwig Wittgenstein. *Philosophische Untersuchungen // Wittgenstein's Werkausgabe*, Bd. 1. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990 (vertimas į liet. k.: Liudvigas Vitgenšteinas. *Filosofiniai tyrinėjimai // Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1995).
- 10 Kalbinių žaidimų, persmelkiančių mūsų veiklą, gausia tarsi neigia bendrą jų foną. Užbėgdamas už akių iškelsiu tezę: fonas yra kaip tik tai, kas 1) leidžia mums dalyvauti skirtinguose kalbiniuose žaidimuose, kurie suponuoja bendrą socialinę erdvę ir 2) leidžia kalbėti apie kalbą kaip bet kokių žaidimų pamatą. Todėl tai – kalbiniai žaidimai, o ne tiesiog žaidimai. Kadangi kalba ir egzistencija – neatsiejami (Tomas Kačerauskas. *Egzistencinė kalba ir kalbinė egzistencija // Santalka 2007*, Nr. 15 (3), p. 45–52), tai – egzistenciniai tragiški, o ne vaikų žaidimai (nors vaikai juose gali vaidinti svarbų vaidmenį). Apie tragiškąjį žaidimų niuansą (atspindį) kalba tiek vėlyvasis Wittgenšteinas, tiek Gadameris.
- 11 Postmoderniame mene perspektyva vėl atsiranda. Maža to, ji pagilėja apimdama mūsų etinę, istorinę ar politinę – ne vien estetinę – žiūrą (pvz., Šarūno Saukos kūrinuose).
- 12 *Ex-sistus*, išėjimo prasme: suprasdami išeiname kaskart į naują perspektyvą. Giliausia – viso gyvenimo fone – perspektyva atsiveria mums galutinai išeinant: perspektyva myriop, perfrazuojant Heideggerio *Sein zum Tode*.
- 13 Ne atsiradimo: aplinkos radimasis kaip ir mūsų gimimas – vyksmas.
- 14 Tomas Kačerauskas. *Egzistencinė kalba ir kalbinė egzistencija // Santalka 2007*, Nr. 15 (3), p. 45–52.
- 15 Tomas Kačerauskas. *Gyvenimas šiapus ir anapus ekrano // Filosofija. Sociologija*, 2008, Nr. 1, p. 18–25.
- 16 Czesław Miłosz. *Dolina Issy*. – Paris: Institut litteraire, 1980 (vertimas į liet. k.: Česlavas Miłošas. *Isos slėnis*. – Vilnius: Vaga, 1991).
- 17 Ne vien tikrovės ir kūrybos ar juo labiau filosofinės poetikos klausimai.
- 18 Plg. Levino pasyvumas.
- 19 Vaizdijamas nereiškia netikras. Priešingai, vaizdijamas įvykis veikia mūsų egzistencinį pasirinkimą.
- 20 Kankinystė nėra auka, veikiau savo egzistencijos įrašymas į gyvą istoriją.
- 21 *Isos slėnio* autorius vaizduoja Tomuko susižavėjimą paukščiais, kuriuos „žmonės laiko smulkme, šiaip tokiu judančiu papuošalu ir vos teikiasi pastebėti“. Toliau kalbama apie šio aspekto stebuklingumą: „o juk jeigu jau atsidūrė žemėje su tokiais stebuklingais padarais (*dziwami*), turėtų visą gyvenimą skirti vieninteliui tikslui – vis galvoti ir galvoti apie šią laimę“ (Czesław Miłosz. *Dolina Issy*, p. 104). Stebuklingas čia ne tiek herojaus stebūnys, kiek jo individualus požiūris, t.y. jo egzistencinis aspektas, nušvitęs „reformos“ ir „interesų“ fone: „[t]aip (apytikriai) mąstė Tomas, ir nei ‚reforma‘, nei ‚interesai‘ jo pernelg nejaudino“ (ten pat, p. 104). Individualaus „aspekto nušvitimas“ (Wittgenšteinas) – stebuklingas tiek, kiek individuali (pavyzdžiui, kankinystės) istorija sužiba blyškiaame antrajame plane, negebančiame užgožti pirmojo plano „chromo“. Gal todėl Wittgenšteinas tvirtina: miglotas vaizdas – ar tai nėra tai, ko mums reikia?
- 22 Paul Ricoeur. *Oneself as Another*. – Chicago: The University of Chicago Press, p. 19.
- 23 Apeliuoju į Leviną.
- 24 Neatsitiktinai visi trys – vaizdas, veidas ir *eidōs* – turi etimologines sąsajas.
- 25 Matėme, kad jų – ne vienas.
- 26 Čia apeliuoju tiek į Bachtiną, tiek į Miłoszą.
- 27 Czesław Miłosz. *Dolina Issy*, p. 104.
- 28 [N]azwać i zamknąć ptaka w piśmie (ten pat, p. 104).
- 29 „[J]ej pierś walczyła o jeszcze jeden oddech“ (ten pat, p. 144).